

Установа “Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры”
Філіял “Літаратурны музей Максіма Багдановіча”

Артыкул
“Апошняя воля Адама Багдановіча
(да 80-х угодкаў ушанавання памяці)”
(газета “Літаратура і мастацтва” № 15 (с.11) ад 17.04.2020)

Аўтар:
загадчык навукова-асветніцкага
аддзела
Мацук Юлія Багуславаўна

Мінск 2020

Адам Ягоравіч Багдановіч увайшоў у гісторыю беларускай літаратуры найперш як бацька выдатнага паэта Максіма Багдановіча. У адрозненне ад таленавітага нашчадка, які пайшоў з жыцця ў 25-гадовым узросце, лёс адмерыў яму не так ужо і мала-поўных 78 гадоў, асабліва калі ўлічыць, на які гістарычны час прыпалі гэтыя гады. Адам Ягоравіч стаў сведкам і першай сусветнай вайны, і маштабных пераўтварэнняў у Расійскай імперыі, у выніку распаду якой з'явіліся новыя дзяржаўныя ўтварэнні, у тым ліку БССР. Культурнае поле апошняй не магло фарміравацца без творчасці яго сына Максіма Багдановіча, больш за тое, стала адной з восяў беларускай дзяржаўнасці. Такое развіццё падзей садзейнічала і трансфармацыі поглядаў самога Адама Ягоравіча як на гісторыю бацькаўшчыны, так і на талент сына: ад паблагліва-скептычнага да ўзнёсла-паважлівага. Сведчанне гэтых светапоглядных перамен прасочваецца і ў асобных лістах А.Багдановіча 20-х-30-х гг., і нават у тэстамэнце, які ён склаў за два гады да смерці, у маі 1938 г.

Жыццёвы век Адама Багдановіча скончыўся 16.04.1940 у Яраслаўлі, дзе сям'я жыла з 1908 г. Рукапіс тэстамэнту захоўваўся ў яго сына Паўла (зводнага брата Максіма), і быў перададзены ў 60-я гады ў Беларускае дзяржаўнае архіў-музей літаратуры і мастацтва. Дакумент быў скіраваны найперш да самых блізкіх сваякоў, але там утрымліваецца нямала звестак, якія могуць зацікавіць шырокае кола аматараў беларускай літаратуры.

Тэстамэнт займае сабой 15 старонак рукапісанага тэксту на лістах фармату А4. Напісаны па-руску, натарыяльна не завераны: хутчэй за ўсё, Адам Ягоравіч спадзяваўся на сумленнасць усіх спадкаемцаў. Да апошніх А.Багдановіч залічыў: трэцюю жонку Аляксандру Апанасаўну, сыноў Паўла, Мікалая, Вячаслава і ўнучак Ірыну (дачка Паўла) і Маргарыту (дачка сына Аляксея, які памёр у 1933 г. ад сухотаў). Нікога з дзяцей ад першых двух шлюбаў у жывых ужо не было. Тэстамэнт складаецца з 12 пунктаў, некаторыя ўтрымліваюць падпункты, дзе завяшчальнік падрабязна выказаў сваю волю адносна сваёй спадчыны.

У першых трох ён аб'явіў спадчынніцай яго асабістых рэчаў, грошай і інш. жонку, а пачынаючы з чацвёртага пункта падрабязна апісаў спадчынныя правы на бібліятэку, рукапісы і дакументы. Вядома, што з маладосці Адам Багдановіч быў бібліяфілам, і, жывучы ў Ніжнім Ноўгарадзе, пэўны час саборнічаў у справе збірання кніжак са сваім таварышам той пары Максімам Горкім. Падчас пажару ў Яраслаўлі ў 1918 г. гэты скарб згарэў, але Адам здолеў зноў сабраць нядрэнную асабістую бібліятэку. Як чалавек, які шмат чаго дасягнуў дзякуючы менавіта самаадукацыі, Адам хацеў, каб і нашчадкі кіраваліся яго прыкладам, і кнігі з бібліятэкі павінны былі тут паспрыяць. Адам падрабязна апісаў схему падзелу, прапаноўваючы, напрыклад, спачатку вылучыць папулярныя кніжкі і іх серыі і падзяліць іх згодна жэрабю паміж тымі, хто, як ён меркаваў, маюць патрэбу ў самаадукацыі: сынам Вячаславам і ўнучкамі. Адказным за падзел ён прызначаў старэйшага сына Паўла: ён мог выслуховаць заўвагі, але канчатковае рашэнне было менавіта за ім. Асноўную бібліятэку мусілі падзяліць ужо ўсе пяцёра спадчыннікаў, зноў жа, згодна лёсавання. Частку кніг, “занадта спецыяльнага зместу” і багаслоўскую

літаратуру, А. Багдановіч параіў нашчадкам перадаць у Цэнтральную публічную бібліятэку Яраслаўся і ў бібліятэку пры Гістарычным музеі як дарунак. Даволі сімптаматычная заўвага ўтрымліваецца напрыканцы гэтага пункта тэстамэнту: відавочна, бацька разумеў, што ў некага з нашчадкаў можа ўзнікнуць жаданне прадаць бібліятэку, але засцерагаў ад такога кроку. Ён нават падкрэсліў, што калі ў нашчадкаў дзякуючы яго кніжнаму скарбу ўтворацца асабістыя бібліятэчкі, гэта будзе яму найлепшым помнікам.

У пятым пункце тэстамэнту А.Багдановіч даў распараджэнні наконт сваёй навукова-даследчай спадчыны: даследаванні «Язык земли. Опыт образования и значение водо-речных и озерных имен и от них происходящих» і «Этнический состав народов славянских и русских» ён тут наўпрост назваў справай свайго жыцця. Адам Ягоравіч адзначыў, што першая праца была ўхвалена і прынята да выдання Дзяржаўнай акадэміяй гісторыі матэрыяльнай культуры і напалову аплочана, што прысвечана яна «старому другу А.М. Пешкову/ М. Горькому, который принимал в ней живейшее участие и писал об этом в академию на имя заведующего издательской частью Академии С.Н. Быковского, обещая дать бумагу, если в ней есть недостаток.» Нашчадкі мусілі ўзяць на сябе клопат па выданні гэтых прац, калі Адам Ягоравіч не паспее. Тры іншыя навуковыя працы, якія ўяўлялі з сябе сціслыя вытрымкі згаданых вышэй, А.Багдановіч раіў нашчадкаім надрукаваць у краязнаўчых зборніках Яраслаўля альбо Горкага.

Шосты пункт тэстамэнту ўтрымлівае распараджэнні А.Багдановіча наконт другой катэгорыі рукапісаў- успамінаў, падзеленых на чатыры блокі: першы- партыя “Народная воля” ў Мінску і Беларусі, другі- скарочаная рэдакцыя пад той жа назвай, трэці – успаміны пра М.Горкага, чацвёрты- успаміны да залічэння Адама ў народныя настаўнікі, на інтэлігентную працу. Як і ў выпадку з папярэднімі даследаваннямі, Адам быў вельмі зацікаўлены ў публікацыі ўсіх сваіх мемуараў. Ён звярнуў увагу на тое, што першы блок быў прарэдагаваны, у тым ліку з удзелам яго таварыша па “Народнай волі” ў Мінску Пляхана; за другі блок, адасланы ў Мінск ў Акадэмічны інстытут гісторыі і этнаграфіі, яму прапанавалі ганарар 400 рублёў, умовіўшыся, што матэрыял успамінаў будзе выкарыстаны часткова пры напісанні іншых даследаванняў. Адносна мемуараў пра М.Горкага, якія часткова былі надрукаваныя, А.Багдановіч у тэстамэнце наракаў на скарочанасць і няпоўнасць, зазначаючы, што ў кufры захоўваюцца ўспаміны пра жыццё Горкага пасля эміграцыі і стасункі з Шаляпіным. Чацвёртаму блоку успамінаў Адам Ягоравіч надаваў асаблівую значнасць. Ён падкрэсліў, што ў цэнтры гэтых успамінаў знаходзіцца яго сям’я і яго ўласныя назіранні з канца 60-х гадоў да 1882 г., і запісана там таксама тое, што ён чуў ад бабулі Рузалі і іншых пра мінулае жыццё прыблізна з 20-х гадоў 19 ст. Паколькі давлялося звярнуцца да жыцця суседзяў і агульнага стану рэчаў, узнікла цэлая панарама мятэчка Халопенічы пры прыгоне і пасля яго адмены. Гэтых успамінаў было тры аб’ёмныя папкі, і нашчадкам належала, як і ў папярэдніх выпадках, паклапаціцца пра іх друк.

Сёмаму пункту тэстамэнту А.Багдановіч даў адмысловы падзагалолак: «Книги особого значения». Да такіх выданняў ён аднёс найперш “Творы” на

беларускай і рускай мовах Максіма Багдановіча (відавочна, гаворка вялася пра першы збор твораў ў 2-х тамах, які выдаваўся ў Мінску ў 1927-1928 гг.) і “Вянок” – першае выданне яго вершаў, зазначыўшы, што апошняе наўрад ці можна знайсці ў продажы. Сюды ж патрапілі і дзве кніжкі “Перажыткаў старажытнага светасузірання ў беларусаў” самога А.Багдановіча, якія ён у тэстамэнце назваў сваёй “юнацкай” працай. Ён таксама дакладна ўказаў тыраж і далейшы лёс выдання: з 400 экзэмпляраў 300 «поступило в продажу, а остальные были розданы знакомым и этнографам, а то, что оставалось у меня, сгорело в Ярославском пожаре в 1918 году, так что эта книга является чрезвычайной редкостью». А. Багдановіч адзначыў, што «по выходе в свет она была встречена лестными отзывами русской и польской печати, и еще недавно белорусский академик В.У. Ластовский писал мне, что считает эту работу самой лучшей в белорусской этнографии. Может быть это и преувеличенно, но отзыв академика Ламанского и в польской печати Яна Виторта свидетельствуют о том, что работа незаурядна». Згодна тэстамэнту, гэтыя выданні былі сямейнай каштоўнасцю і павінны былі захоўвацца ў старэйшых у родзе. Раіў А.Багдановіч таксама захоўваць два наяўныя ў яго выданні з чатырох Акадэміі навук пад рэдакцыяй Шэйна «Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-западного края»: там было шмат матэрыялу, які ў свой час назбіраў А.Багдановіч. Таксама ён прасіў захоўваць часопісы «Былое» за чэрвень 1907 г. і «Еврейская летопись» выпуск першы за 1923 г. - там згадвалася пра рэвалюцыйную дзейнасць А.Багдановіча, а яшчэ зборнік першы «Революционное движение среди евреев» 1930 г., дзе, зноў жа, у артыкуле А.А. Гурвіч згадвалася яго дзейнасць як “нарадавольца”. А.Багдановіч тут наўмысна падкрэсліў, што апрача яго- не яўрэя, - у артыкул трапіў Антон Паўлоўскі, і зазначыў, што беларусаў і палякаў “нарадавольцаў” у Мінску было не менш, чым яўрэяў.

У 8 і 9 пунктах тэстамэнту А.Багдановіч выказаў сваю волю адносна асабістага ліставання. Асабліва шчыmlіва ён ставіўся да ліставання з двума першымі жонкамі, «столь безвременно скончавшимися», наказваючы захоўваць усе лісты старэйшаму ў родзе. Таксама Адам Ягоравіч раіў захоўваць ліставанне з нарадавольцамі і роднымі сёстрамі, выказваючы спадзяванні, што гэта стане падмуркам для сямейнага архіва

У 10 пунце Адам Багдановіч наказаў перадаць свой кішэнны гадзіннік Паўлу на памяць замест перададзенага ім Мікалаю гадзінніка Максіма. Тут жа згадваліся яшчэ два выданні, якія мусілі ашчадна захоўвацца: памятныя кніжкі Мінскай губерніі за 1860 г. і 1908 г.: у першай паказваўся склад кіруючых класаў на радзіме Адама Ягоравіча пры прыгоне, а ў другой пры параўнанні можна было адсачыць, які значны адбыўся сацыяльны рух і як шмат з былых нізоў сацыяльнай лесвіцы трапіла ўгору.

У 11 пунце свайго тэстамэнту Адам Ягоравіч прасіў пасля яго смерці берагчы маці, а ў 12 выказваў упэўненасць у тым, што яго дзеці будуць добрымі грамадзянамі сваёй бацькаўшчыны.

Зразумела, адыйшоўшы ў іншы свет, А.Багдановіч не мог ведаць, як на самой справе будзе выканана яго воля. Збольшага, як вынікае, нашчадкі

падзялілі ўсё згодна з пажаданнямі апошняга, аднак волю адносна выдання прац А.Багдановіча і яго ўспамінаў ніхто з іх выканаць не здолеў: няпросты перадаенны і ўласна ваенны час, мноства іншых клопатаў пасля не маглі спрыяць такой справе. Дзякуючы абуджэнню цікавасці да творчасці М.Багдановіча з боку беларускіх даследчыкаў у пачатку 60-х атрымалася, пакуль яшчэ жылі Павел і Мікалай Багдановічы, атрымаць доступ да гэтых рукапісаў і дакументаў, якія сыны перадалі на Беларусь. Пазней некаторыя з іх трапілі на захаванне ў фонды Літаратурнага музея Максіма Багдановіча. Дзякуючы працы навукоўцаў, а таксама музейных супрацоўнікаў, мары А.Багдановіча аб выданні сваіх рукапісаў часткова ажыццявіліся. Так, у 2012 г. у Мінску пабачыла свет выданне: А. Богданович «Я всю жизнь стремился к свету» В 2 кн. Кн. 1. «Мои воспоминания» пад рэд. А.П. Вашчанка: там змешчаны ўспаміны пра жыццё Адама ў халопеніцкі перыяд; у часопісе “Малодосць” у № 11-12 за 1995 г. апублікаваны ў перакладзе на беларускую мову яго ўспаміны аб нарадавольніцкай дзейнасці з каментарамі; у музейным выданні “Архіўныя матэрыялы да жыцця і творчасці Максіма Багдановіча. Сшытак 1” надрукавана ліставанне Адама ў тым ліку з першай жонкай, маці паэта Марыяй. Багаты рукапісны фонд бацькі паэта захоўваецца таксама ў іншых установах, і плёнам сумеснай працы расійскіх і беларускіх даследчыкаў стала выданне «М. Горький и А. Богданович: дружба, рожденная на берегах Волги» (Масква, 2018). Кніга выдадзена пры садзейнічанні Камітэта Саюзнай Дзяржавы і ўтрымлівае дагэтуль не друкаванае ліставанне А.Багдановіча з А.Волжынай (другая жонка), М.Горкім, К.Пешкавай і іншымі. Такім чынам, жаданне мець надрукаванымі свае рукапісы, якое ў сваім тэстамэнце так заўзята выказваў Адам Багдановіч, паступова здзяйсняецца дзякуючы ў першую чаргу тым, хто неаб'якавы да таленту яго сына Максіма Багдановіча і лёсу сваёй краіны.